

**ÇANAKKALE ESKİ MERKEZ HASTANESİ (KALE-İ SULTANİYE
HASTAHANE-İ ASKERİYYE)**

Senem YİĞİT KAHRAMAN

Y. Mimar Restoratör, İstanbul Teknik Üniversitesi

ÖZET

Osmanlı son dönemine ait hastane binalarımızın, çoğu günümüze harap durumda gelebilmiştir. Yapıldığı döneme ait birer belge niteliğindeki tarihi hastanelerin sayısı oldukça azdır. Bu çalışmada Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti dönemine tanıklık etmiş olan önemli bir anıtın şu andaki durumu, koruma altına alınabilmesi için gereken önlemler araştırılmıştır. Çanakkale Eski Merkez Hastane'nin (Kale-i Sultaniye Hastahane-i Askeriyye) geçmişi araştırılmış, korunup, geleceğe aktarılabilmesi için gerekli müdahaleler projelendirilmiştir. Binanın sistem detayları ve kullanımına dair izlerin yanı sıra her türlü belge, yazı ve fotoğraf bu çalışmaya yön vermiştir. Çanakkale Eski Merkez Hastane şu anda metruk durumdadır ve tehlike arz etmektedir. Günümüze gelene değin defalarca bombalanmış, yangınlar ve deprem geçirmiştir. 1915 Çanakkale Savaşı'ndaki bomba etkisi şu an bina sahasında gözle görülebilmektedir. Bombanın etkisi ile dikdörtgen avlulu binanın kuzey ve batıdaki kolları, çökmüş ve yıkılmıştır. Ahşap çatı iskeletinden geriye, yangınların etkisiyle, sadece küçük parçalar kalmıştır. Dolayısıyla yıllardır çevresel iklim koşullarına karşı da korumasız olduğundan, sıcak – soğuk döngüleri, kar, yağmur, rüzgâr etkileriyle binada kullanılan taşlar ve harçlarda kayıplar oldukça fazladır. Binanın görece daha sağlam kalabilen doğu ve güney kolları 1960'lara kadar kullanılmıştır. Bu süreç içerisinde birtakım onarımlar yapılmaya çalışılmıştır. İç mekânlara yer yer çimento katkılı sıva yapılmış, dökeme üzerine beton dökülmüştür. Çimento eski taş ve harç ile hiçbir

şekilde örtüşmeyen bir malzeme olduğundan, duvar yüzeylerinde tuzlanmalara ve karbonlaşmaya sebep olmuştur. Hastahane'nin restorasyon projesinde, binanın bomba etkisiyle harabe durumuna gelen kısmı haricindeki doğu ve güney kanadının rekonstrüksiyonu, bombalanan batı ve kuzey kanadının ise 'Açık Hava Müzesi' olarak tarihi bir belge olarak insanların ziyaretine sunulması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Askeri hastane, Hastahane, Çanakkale, Hastahane-i Askeriyye.

SUMMARY

Most of the Ottoman period hospitals are redundant; some in a ruinous state. They are documents about the period they were constructed in. Possibilities to protect, the hospital were researched. The Project contains the survey of the existing building, investigation for its reconstitution and recommends the partial restoration of the building. All kinds of records, written and photographic documentation were investigated, surveying at the site had been done carefully and they contributed to the improvement of the Project. Çanakkale (Old) Central Hospital is a ruin now and it is in danger of collapse at the moment. The structure was bombed during the war, over and over again. Moreover, the building was exposed to fire and earthquakes. The destructive effect of the bomb is still visible at the site. North and west wings have collapsed and demolished by the bomb. There are small pieces surviving from the timber roof which was covered the building. Therefore, the stone elements and mortar of the walls have been exposed to freezing and thawing cycles, snow, rain water and wind. The restoration project proposes the east and south wings of the building to be reconstructed

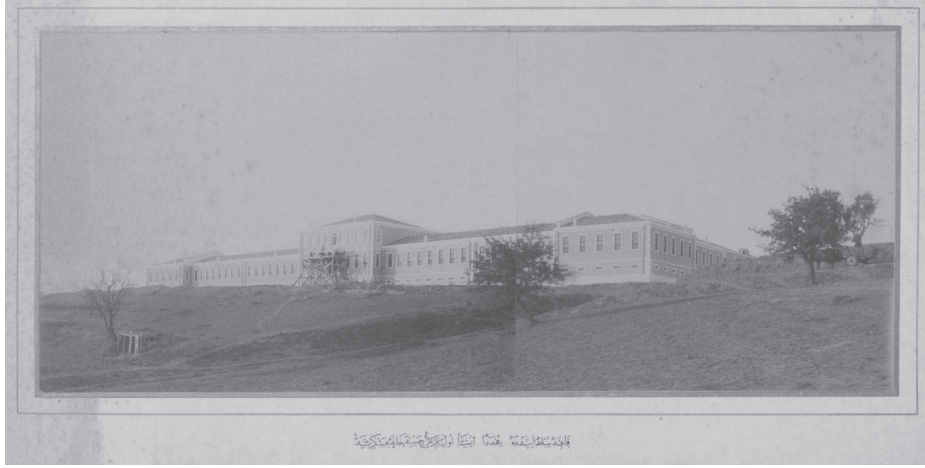
and the west and north of the building are going to be used as an 'Open Air Museum'.

Keywords: Military Hospital, Hospital, Çanakkale.

1.Giriş

Çanakkale'nin Liman Bayırı mevki, Cevat Paşa Mahallesi Havan Tabya 1 sokaktaki Askerî Hastane binası, 1890'lı yıllardan günümüze yarı harabe halinde de olsa tarihe tanıklığına devam etmektedir. Hastane'nin varlığı sebebiyle 'Liman Bayırı mevki' ismi, Çanakkalelilerin günlük yaşam dilinde 'Hastane Bayırı Mevkii' adını almıştır. Hastane, Çanakkale'nin

kuzeyinde, güney cephesi limana hâkim olacak şekilde Askerî Hastane olarak bina edilmiştir (**Resim1, Resim 2**). 1897 yılına ait Tapulama tutanağındaki en eski kayıttın 205, 206 sıra numarasıyla cilt:28, sayı:118’de olduğu saptanmıştır.

Resim 1 : Eski Türkçe yazıyla ‘Müceddeden inşa olunan Hastahane-i Askeriye’ yazılı belge İ.Ü. Nadir Eserler Müzesi II. Abdülhamid Koleksiyonundan alınmıştır.¹

Resim 2 : 20. yy ilk çeyreğinde, kordondan Çanakkale Askerî Hastanesi güney görünüşü.²

Bugün 488 ada/ 54 pafta, 10 ve 11. parselde bulunmakta olan bina tapu Sicil Müdürlüğü’nde 29.05.1970 ‘Arsa ve Askerî Koğuş’ olarak kayıtlıdır ve Maliye Hazinesi’ne verilmiştir. Aynı adanın 11. parseli Milli Savunma Bakanlığı’na tahsisli ‘Arsa’ dır.

¹ İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, II. Abdülhamid fotoğraf koleksiyonu.

² Çanakkale Deniz Müzesi Fotoğraf Arşivi.

2. Hastahanenin Tarihçesi

Çanakkale’ de asker hastanelerinin kuruluşu ile ilgili ilk bilgiler 1287/ 1871 tarihli Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayeti sâlnâmesinde kayıtlıdır³. Kemal Özbay’ın ‘Hastaneler’ kitabında ‘Sırtını 1915 Çanakkale Savaşlarını simgeleyen Büyük Anıt Tepeye vermiş ve kıyı boyunca yerleşmeye çalışan...’⁴ diye bahsi geçen bu askeri hastaneye (1000 yataklı) ek, bir benzeri olarak Liman Bayırı mevkiine inşa edilmiş olma olasılığı yüksektir. 1884 yılından sonra, hizmet personeli ve hekim sayısının artmış olması da bu olasılığı güçlendirmektedir. 1911 Trablus savaşı sırasında bir az daha kuvvetlendirilmiş, 1912–1913 Balkan Savaşında bir değişiklik olmamış, 1914 I. Dünya Savaşı ve özellikle Çanakkale Savaşı sırasında Merkez Hastanesi adı altında seyyar ordu sağlık birimleriyle birlikte ‘Ağır Yaralılar Hastanesi’ olarak 1916’ya kadar hizmet etmiştir. 1915 yılına ait haritada hastanenin şematik çizimi görülmektedir (**Resim 3**). Hastane 1915 yılında, işaretlerinin tamam olmasına, İngiliz haritalarında tamam olmasına rağmen aynı gün iki defa bombalanmıştır⁵ (**Resim 15**). Bomba etkisiyle oluşmuş ‘çukur’ ve tahribat görülmektedir (**Çizim 2**). 1338/ ‘de İngilizlerin yerleşmiş olduğu Çanakkale Hastanesi’nde yangın çıkmış, yemekhane, ameliyathane ve telsiz telefonhanesi zarar gördüğü, B. Osmanlı Arşivi’ndeki Kala-i Sultaniye Mutasarrıflığı’ndan yapılan beyandan anlaşılmaktadır⁶. Bina duvarlarında yangın izleri ve yanık ahşap kalıntıları bulunmaktadır (**Resim 12**). 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması ile bölgeyi işgal eden İtilaf devletleri tarafından askerlikten tecrit edilen Çanakkale’de hastane kapatılmıştır. Lozan Antlaşması gereğince Askeri Bölge sayılmayan Çanakkale’de kolluk kuvvetleri olan Jandarma birliklerinin ihtiyacı için ‘Çanakkale Jandarma Hastanesi’ adı ile 100 yataklı bir sağlık tesisi açılmıştır⁷. 1936 Montrö Antlaşması ile hastane kara ordusu kuruluşuna dâhil edilmiştir.

³ Kemal Özbay, Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri, Cilt III, II. Kitap, s.168, İstanbul, 1981.

⁴ Kemal Özbay, Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri, Cilt III, II. Kitap, s.172, İstanbul, 1981.

⁵ HR. SYS. 2413-60. BOA -Çanakkale Merkez hastanesinin, işaretlerinin tamam olmasına, İngiliz haritalarında gösterilmesine rağmen aynı gün iki defa bombalandığı Kızılhaç nezdindeki protestoya İngiliz hükümetinin siyasi yoldan ve tarafsız devlet vasıtasıyla protesto yapılması cevabını verdikleri, gerekenin yapılması hakkında Hilâl-i Ahmer (Kızılay) tahriratıdır.

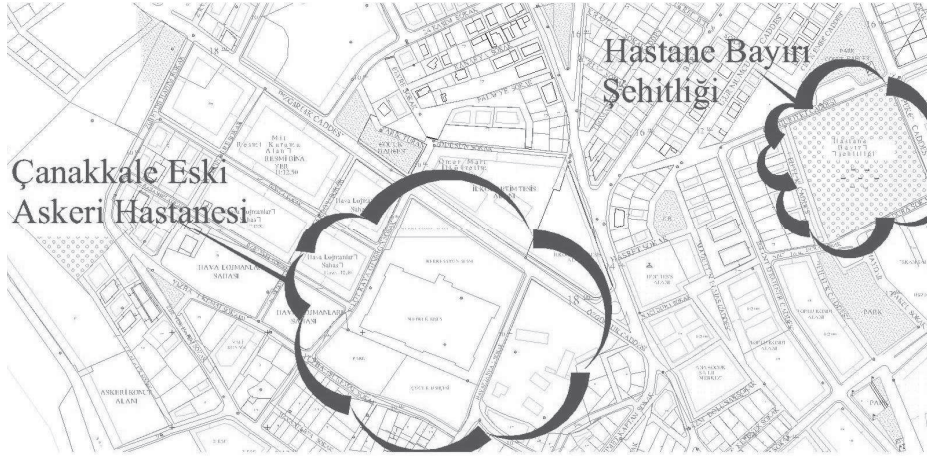
⁶ BOA. DH. EUM. AYS. 60–17.

⁷ Kemal Özbay, Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri, Cilt III, II. Kitap, s.170, İstanbul, 1981.

3. Sağlık İşleri Kanunları ve Teknik İarntamelere Göre Askeri Hastanenin Konumlanması ve Mimari Özellikleri

Askerlerin sağlık işleri ile ilgili en eski bilgileri 1234/ 1818 tarihli 'Kanunname-i Dâhiliye-i Askeriye' denilen İç Hizmet kanunu adlı belgede görülmektedir⁹, daha sonra seyyar ordu ve hastanelerin yönetimine ait belgeler 1288/ 1872 tarihli 'Kanunname-i Umur-u Askeriye' (Askeri Hizmetler Tüzüğü) adlı tüzükle belirlenmiştir¹⁰. Askeri ve sivil hastanelerin, yoğun yerleşim alanlarından uzakta, güzel manzaralı, rüzgâra karşı korunaklı ve havadar, rutubetsiz yerlere inşa edilmesi gerektiği (1312) tarihli Fenn-i İnşâât ve Mi'mâri teknik şartnamesinde belirtilmiştir¹¹. Hastanenin kuzeybatısında 'Hastane Bayırı Şehitliği' bulunmaktadır (**Resim 4**).

Resim 4 : 488 ada/ 54 pafta, 10 ve 11. Parseldeki Eski (Merkez) Hastane ve Şehitliğini gösteren imar planı¹².

4. Çanakkale Eski Merkez Hastanenin Karakteristik Özellikleri ve Mevcut Durumu

125.36x79.95 m ölçülerinde, tam olarak kapanmayan dikdörtgen planlı, ortası avlulu binanın, kuzeyindeki hamamı 13x16.50 m ebatlarındadır.

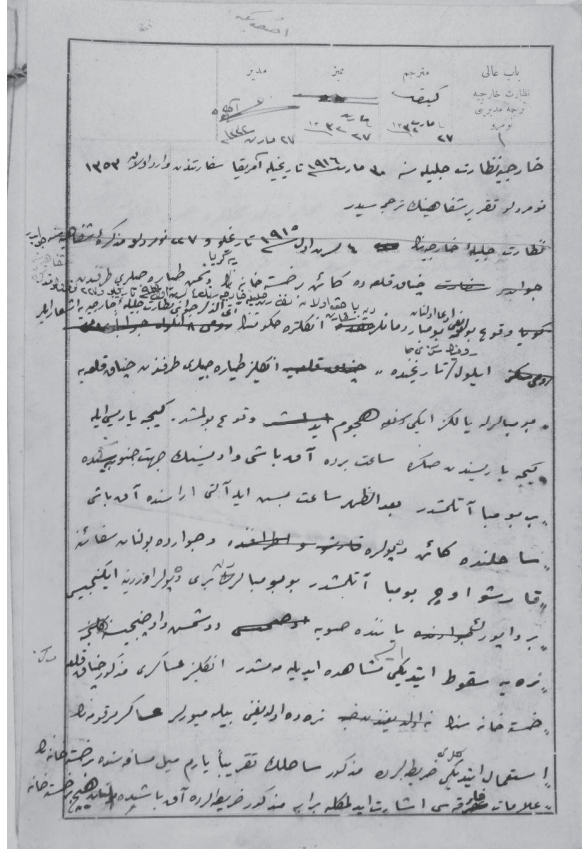
⁹ Kemal Özbay, Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri, Cilt III, I. Kitap, s.8, İstanbul, 1976.

¹⁰ Kemal Özbay, Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri, Cilt III, I. Kitap, s.13, İstanbul, 1976.

¹¹ Osman Nuri bin Ömer Şevki Paşa, Fenn-i İnşâât ve Mi'mâri, Mekteb-i Fünun-i Harbiyye-i Şahane Matbaası, İstanbul 1312.

¹² Çanakkale Belediyesi.

Binanın asıl girişi güney kanadının, güney cephesinin, dışa taşırılmış olan orta aksındadır. Cephenin köşe bölümleri dışa taşırılmıştır (**Çizim 1**). Ana giriş, güney cephesinden, sütunlu, çift kollu anıtsal bir merdivenle yapılmaktadır (**Resim 9**). Bu anıtsal girişin volta döşemeli üst örtüsü, 'MYDOS' damgalı, 25x9x4 cm ebatlarındaki tuğla dolguludur (**Resim 7**). Doğu kanadının avluya bakan cephesinden çift kollu merdivenle iki ayrı girişi, güney kanadının avlu cephesinden üç girişi bulunmaktadır (**Çizim 4**). Hastaneden günümüze, ortalama 75 cm kalınlığındaki yığma duvarlarının bir kısmı gelebilmiştir. Kuzey ve batı blokları duvarlarının yaklaşık olarak % 90'ı yıkılmıştır. Batı kolu 1915 Çanakkale Savaşı sırasında İngiliz uçaklarınca bombalanmıştır¹³ (**Resim 5**).

Resim 5 : Hastahane ile ilgili yazışmalar, 1915¹³

¹³ HR. SYS. 2419-8. BOA – İngiliz uçaklarının Çanakkale Merkez hastanesini bombalaması.

Bu nedenle, kuzey ve batı kanadına avlu cephesinden giriş olup olmadığı saptanamamıştır. Avlunun kuzeyinde hamamın soyunmalık bölümünün özgün üst örtüsü yıkılmıştır. Ilıklığın üzeri beşik tonoz, sıcaklık bölümünün üzeri ise kubbeye örtülüdür. Tonoz ve kubbelerin üzerindeki kaplama korunmamış olduğundan bina dış etkenlere maruz kalmaktadır. Güney kolundaki ana giriş mahallinde, bodrum, zemin kat ve üzerinde birinci katın varlığı, kat seviyeleri döşeme izlerinden anlaşılmaktadır (**Resim 12**). Tuğla duvar kalıntılarındaki tuğlalar 25x9x4 cm ebadındadır, çoğunlukla ‘MYDOS’ damgalıdır (**Resim 7**). Tuğla tonozlu bodrum kat zemin kata nispetle sağlamdır. Tonozların üstünde yer alan koridorlar ve oda döşemeleri üzerine, 1940’lardaki tadilatla beton dökülmüştür.

1915 Çanakkale Savaşları, II. Dünya Savaşı sırasında yapılmaya çalışılan tadilatlar, geçirmiş olduğu yangınlar, binanın uzunca bir süre terk edilmiş olması, dış atmosfer koşullarına maruz kalması binayı bugünkü harap durumuna ulaştırmıştır. Binanın konumu ve Çanakkale bölgesinin iklimi itibarıyla çoğunlukla kuzeyden güneye doğru esen şiddetli rüzgârlara maruz kalmış olması da harabiyetinin bir başka nedenidir. Hastane binasının beden duvarları, Çanakkale yöresine özgü sarımtırak renkli kireçtaşındandır (**Resim 8, Resim 9**). Güney cephesinde, bodrum kat subasman kotuna kadar kesme taş ve kat arası profili işlenmiştir. Pencere ve kapı söveleri tamamen kayıptır. Sövelerin duvara monte edilebilmesi için gerekli olan, yaklaşık 20 cm uzunluğundaki demir kenetlerin kalıntıları duvarlarda görülebilmektedir (**Resim 8**).

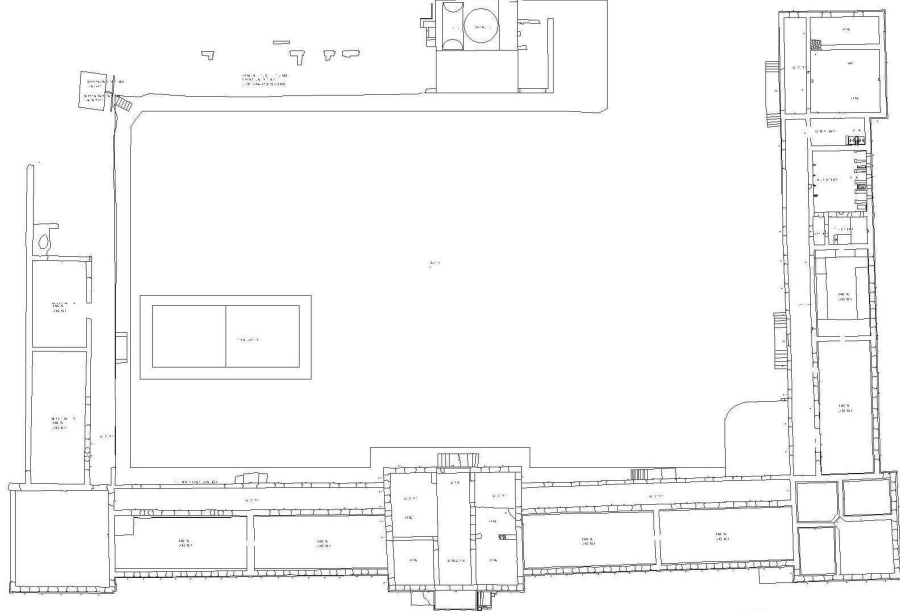
5. Çanakkale Merkez Hastanesi’nin korunması için öneriler İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü’ne bağlı olarak 2010 yılı yüksek lisans tezi kapsamındaki, Çanakkale Eski Merkez Hastanesi Kale-i Sultaniye Hastahane-i Askeriyye Rölöve – Restitüsyon ve Restorasyon Projesi’nde 1915’de bombalanarak bir kalıntı haline gelmiş olan hastahaneenin, batı ve kuzey kanadının, insanlık için önem arz eden bir tarihî belge olması sebebiyle, ‘Açık Hava Müzesi’ olarak, güney ve doğu kanadının ise rekonstrüksiyonu ile tarihe ve insanlığa hizmet etmesi düşünülmüştür. Çanakkale Eski Merkez Hastane binasının restorasyon projesinde, öncelikle mevcut durumun korunması ve sağlamlaştırılması önerilmiştir. İlk adımda, bina duvarlarına ve döşemelerine eklenen bütün birimler yıkılmalıdır. Sonradan eklenen bölümlerin kaldırılması, üzerinde büyüyen bitkilerin temizlenmesi ve gerekli yerlerde duvarların yıkılmasını önleyici tedbirler alınması uygun olacaktır. Bina sonradan

yapılan çimento katkılı sıva ve beton döşemelerden arındırılmalıdır. Bitkiler ve ağaçlar, kimyasal malzeme ile kökünden temizlenmelidir. Öncelikle, kuzeybatı köşesindeki muhdes hela binası yıkılarak, muhdes artıklardan temizlenen batı ve kuzey kanadının, dış hava koşullarına açık olması engellenmesi amacıyla, paslanmaz çelik boru ayaklarla oluşturulan konstrüksiyon kırılmaz cam malzeme ile çepeçevre kuşatılmalıdır. Üzeri hafif, şeffaf bir malzeme ile örtülmelidir. Hastane binasının doğu ve güney kanadı beden duvarlarında, eksik parçaların 'bütünleme' tekniği ile yeniden yapımı önerilmektedir. Özgün harç yapısına uygun yapıda üretilen harç, gerekli yerlerde kullanılarak mikro enjeksiyon yöntemi ile duvarlar sağlamlaştırılmalıdır. Bodrum katın bazı mahallerinde kısmi olarak görülebilen zemin döşemesindeki yüzeyin çok fazla kayıp ve aşınmalar olan özgün taş malzemeye uygun malzeme ile döşeme kaplaması yapılmalıdır. Duvarlar ve tonoz örtülü tavanlar, özgün sıva numunesine uygun yapıdaki harçla sıvanarak, fotoğrafta görülebilen özgün renginde boyanmalıdır. Güney bloktaki, toprak dolmuş olan zemin temizlendikten sonra, altından çıkan duruma bakılıp özgün malzeme ile döşenmelidir. Zemin kat, ahşap döşemesinin özgün detaya uygun şekilde uygulanabilmesi için, taşıyıcı duvarların sağlamlaştırılmaları gereklidir. Öncelikle yastık kirişlerinin döşenmesinden sonra, döşeme kirişleri üzerine uygulanmalıdır. Güney bloktaki ana giriş bölümünde bir kısmı toprak altında kalmış, kalanlarında da fazla miktarda kayıplar olan zemin döşemesi karosimanları için detaylı kazı yapıp, mahallerin içindeki dolgu toprak temizlendikten sonra, döşemenin durumu 1/50 ölçekli çizimler ve fotoğraflarla belgelenmeli, yeniden oluşturulması için öneri çizim hazırlanmalıdır. Özgün karosimanların eksik, kırılmış parçaları, özgün malzemesine yapı ve ebatlarına uygun şekilde üretilip 'bütünleme' yapılabilir. Ancak, yeni üretilmiş olan malzeme özgün malzemedeki ilk bakışta ayırt edilebilecek şekilde olmalı, özgün teknikle döşenmelidir. Pencereler özgün malzeme ve teknikle bütünlenmelidir. Cephe pencereleri üzerindeki profilli alınlık özgün malzemeye uygun bir malzeme ile yeniden yapılmalıdır. Tamamen yıkılmış olan duvarların, özgün malzeme ve teknikle yeniden inşa edilmesi için yöresel malzeme kaynakları araştırılmalı, nitelikli ustalar bulunmalıdır. Çatının, sağlamlaştırılan duvar üzerinde yeniden yapımı için önce yastık ve döşeme kirişlerinin yerleştirilmesi gereklidir. Ahşap konstrüksiyon olarak rekonstrüksiyon yapılmalıdır. Güney cephesindeki, üzeri kabartmalı olan yarım daire kemerli, kesme taştan oluşturulmuş ana giriş kapısındaki kayıplar ve aşınmalar aslına uygun plastik malzeme ile bütünleme

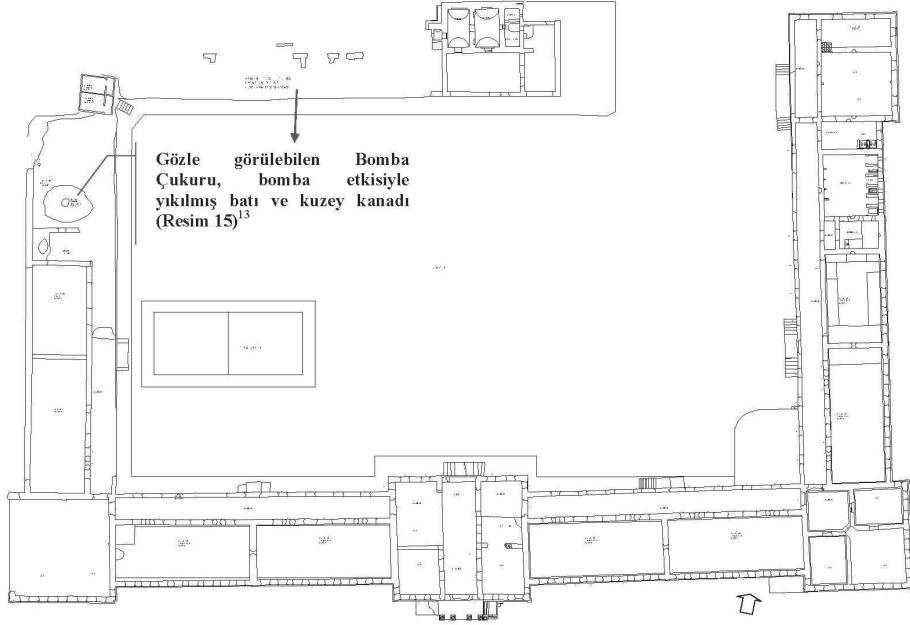
yapılabilir. Avlu cephesindeki, anıtsal kapı alınlıkları ve sövelerindeki kayıplarda da aynı yöntemle bütünleme yapılmalıdır. Rekonstrüksiyonu yapılmış olan doğu ve güney kanadı, 'Kale-i Sultaniye -i Askeriyye' adı altında özgün kullanımının balmumu heykellerle sergilendiği bir 'Müze'ye' dönüştürülmesi projelendirilmiştir. Projede belirtildiği şekilde, müzenin ana girişi, hastahane'nin özgün giriş kapısından yapılmalı, güvenlik ve bilet kontrolünden sonra misafirler, kapılarında mahallerin özgün kullanımına dair bilgi yazılı olan odaların içini ziyaret edebilmelidirler. Odaların içinde, savaş yıllarından kalma resimler sergilenebileceği gibi, o dönemde kullanılan cerrahî aletler, cihazları sergilenebilir. Özellikle güney kanadın, batı blokla birleştiği koridor mahallinde görsel ve işitsel video perdeye düşürülerek sürekli yayın yapılması sağlanmalıdır.

EKLER ÇİZİMLER

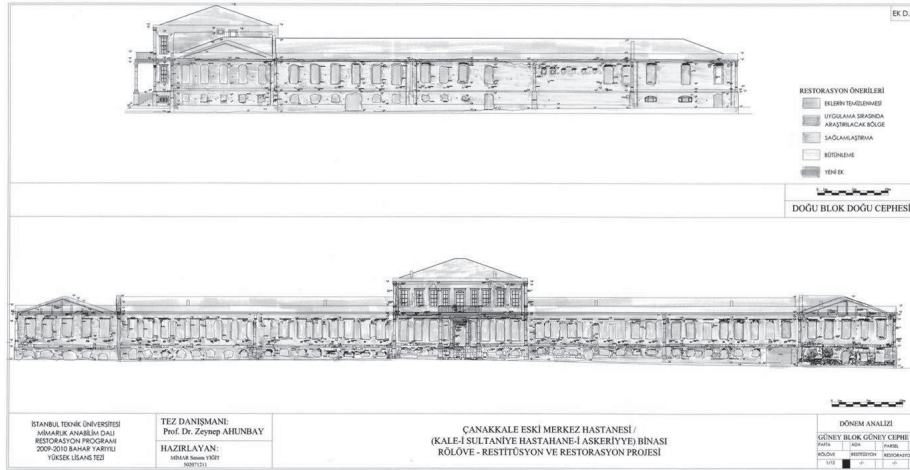

Çizim 1: Askeri Hastane binasının Rölöve çizimleri zemin kat planı¹⁴.

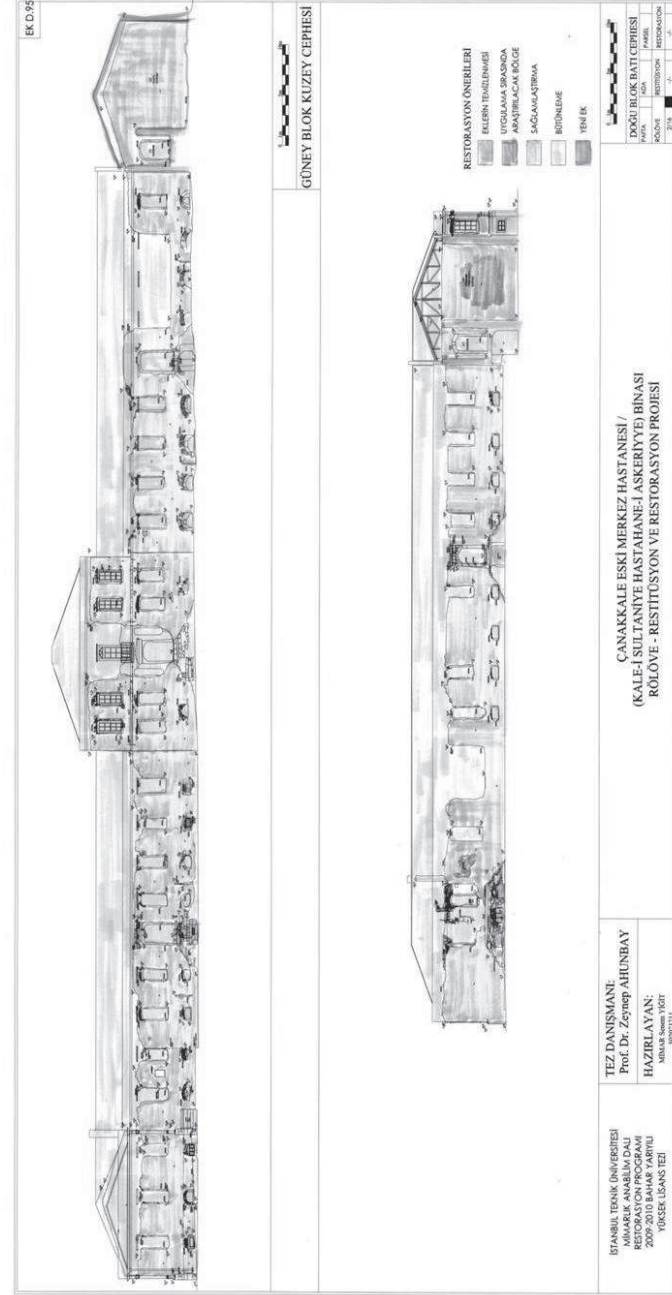
¹⁴ Senem Yiğit, ÇANAKKALE ESKİ MERKEZ HASTANESİ KALE-İ SULTANİYE HASTAHANE-İ ASKERİYYE RÖLÖVE – RESTİTÜSYON ve RESTORASYON PROJESİ, Y. Lisans Tezi 2010

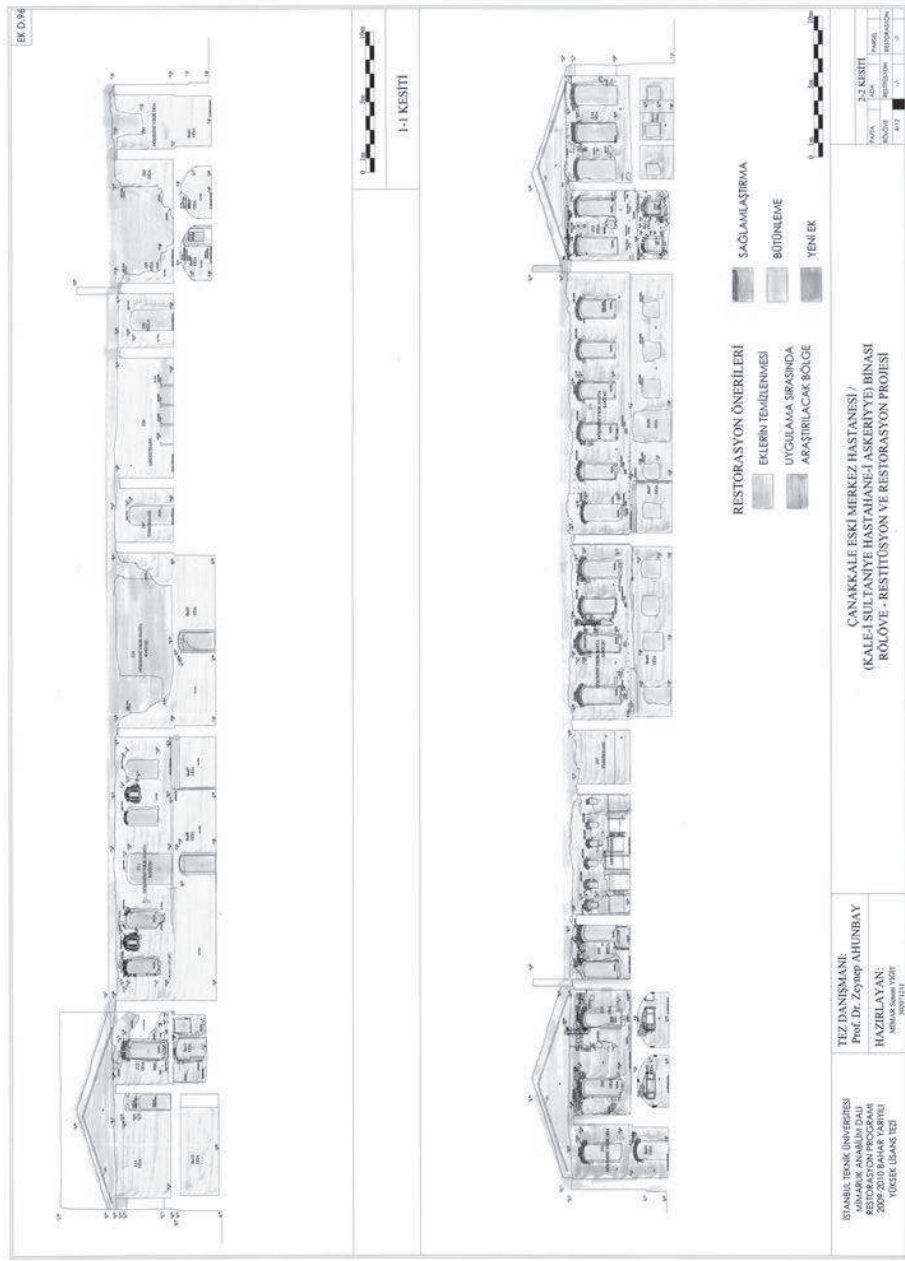
Çizim 2: Askeri Hastane binasının Rölöve çizimleri birinci kat planı.

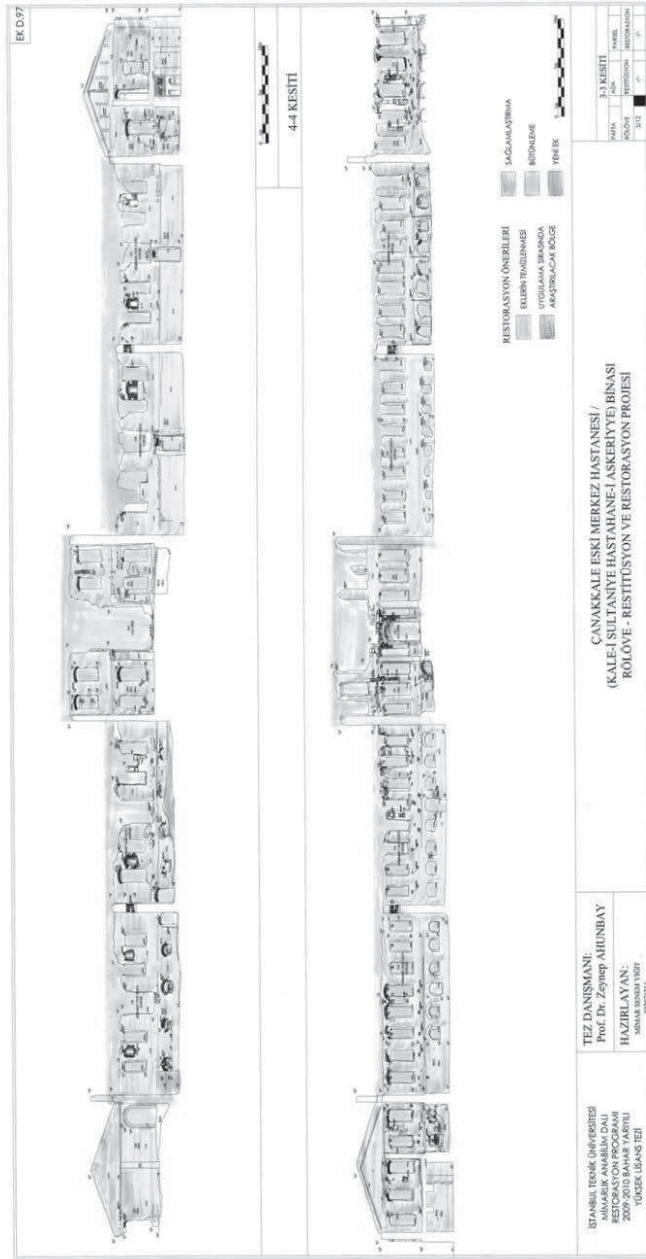
Çizim 3: Askeri Hastane binasının Rölöve çizimleri Doğu ve Güney görünüşleri [14].

Çizim 4: Askeri Hastane binasının Restorasyon Önerileri Analiz çizimleri Kuzey ve Batı görüşleri [14].

Çizim 5: Askeri Hastane binasının Restorasyon Önerileri Analiz çizimleri kesitleri[14].

Çizim 6: Askeri Hastane binasının Restorasyon Önerileri Analiz çizimleri kesitler [14].

RESİMLER

Resim 6 : Güney kanadın güney cephesindeki giriş kapısı kısmi görünümü.

Resim 7 : Güney kanadın güney cephesindeki anıtsal giriş ait kolon başlıkların kısmi görünümü ve 'MYDOS' damgalı tuğlalardan oluşan volta döşeme.

Resim 8 : Güney kanadın güney cephesi kısmi görünümü.

Resim 9 : Güney kanadın güney cephesi kısmi görünümü.

Resim 10 : Güney kanadın güney cephesindeki giriş kapısına bina içinden bakış.

Resim 11 : Hastane ana giriş mahalli zeminindeki karosiman kalıntıları.

Resim 12 : Bodrum ve zemin kat arasındaki kat arası döşeme izleri, yanmış döşeme kirişi parçası.

Resim13 . (Güney kanadı) Kuzey cephesi kısmi görünüşü.

Resim 14 : Güney kanadınkuzey cephesi ile avlunun kısmi görünüşü.

Resim 15 : İngiliz uçaklarının Çanakkale Merkez hastanesini bombalaması [13].

Resim 16 : Bomba etkisinin en belirgin görüldüğü batı kanadından hastane avlusuna bakış.

Resim 17 : Bomba etkisiyle en fazla tahribatın olduğu kuzey kanadı görünüşü.

Resim 18 : Kuzey kanadındaki hamamın batı cephesinden kısmi görünüş.